

Examensarbete 15 hp
Lärarexamen
2009

Mats Ahlberg

Elevinflytande

Musiklärares uppfattningar och arbetssätt vid
gymnasiets estetiska program

Handledare: Ronny Lindeborg

Kungl. Musikhögskolan i Stockholm

Innehållsförteckning.

1. Sammanfattning	4
2. Bakgrund	5
3. Problemformulering	6
4. Syfte och frågeställningar	7
5. Litteraturgenomgång	7
5.1 Vägen till dagens skola	8
5.2 Elevinflytande och demokrati i skolan	9
5.3 Tidigare forskning och rapporter	10
6. Metod och undersökningen	12
7. Resultat	14
7.1 Intervju 1	14
7.2 Intervju 2	15
7.3 Intervju 3	16
8. Analys	17
8.1 Arbetssätt	17
8.2 Skillnader i olika ämnen	18
8.3 Svårigheter med elevinflytande	19
9. Tolkning och slutsatser	20
10. Diskussion	21
11. Referenslista	25

Sammanfattning

I detta arbete redovisas tre musiklärares arbetssätt med elevinflytande i undervisningen på gymnasiets estetiska program. Den visar på skillnader och arbetssätt med elevinflytande i praktiska och teoretiska musikämnen. Jag jobbar för närvarande som gitarrlärare på ett studieförbund i Stockholm där eleverna har ett mycket stort inflytande på undervisningens utformning. Mina erfarenheter av mitt gitarrlärarjobb är att eleverna tycker att det är roligt att spela musik de själva tycker om, samtidigt tycker jag det svårt att hitta en bra balans mellan vad jag som lärare tycker de ska lära sig och vad eleverna tycker är kul och roligt. Syftet med det här arbetet är att försöka se andra musiklärares tankar och erfarenheter kring elevinflytande.

Frågeställningarna gäller de tre lärarnas och de olika skolornas arbetssätt med elevinflytande. Vilka svårigheter ser lärarna finns med elevinflytande? Finns det skillnader mellan praktiska och teoretiska musikämnen?

Metoden för undersökningen är av kvalitativ art och jag har ansett det viktigt att intervjua musiklärare på grund av deras erfarenheter att arbeta med både teoretiska och praktiska musikämnen. Jag redovisar i mitt resultat vilka svårigheter lärarna upplever finns med elevinflytande och hur det tar sig i uttryck. Brist på tid, elevernas förförståelse av ämnet, samt de mål som står i kursplanerna, påverkar elevinflytandet i undervisningen. Resultatunderlaget kommer från två enkätintervjuer och en telefonintervju med musiklärare. Det har gjorts genom kvalitativa intervjuer.

Undersökningen visar att det finns skillnader i arbetssätt mellan olika skolor och lärare. Den enskilda skolans arbetssätt karaktäriseras genom lokala kursplaner och arbetsplaner – vilket undersökningen visar också skiljer sig åt emellan skolorna. Lärarna anger olika anledningar till vilka svårigheter de upplever med det informella elevinflytandet i undervisningen och varför. Undersökningens resultat baseras på tre lärarintervjuer. Intervjuerna har genomförts genom enkäter med uppföljande samtal och en telefonintervju. Analysen av resultatet visar att lärarna har snarlika metoder för hur de jobbar med elevinflytandet i praktiska ämnen. I de praktiska musikämnena är elevinflytandet större än i teoretiska ämnena. Lärarna uppger olika svar på varför genom att hävda att det är elevernas förkunskape

Sökord: Elevinflytande, demokrati i skolan, musikundervisning, musikpedagogik,

1. Bakgrund

Under mina år som musiklektör har jag många gånger tänkt på hur viktigt det är att få med sig eleverna. Att fånga deras intresse för musik och samtidigt försöka ge dem en bred musikalisk allmänbildning på ett roligt och inspirerande sätt kan tyvärr visa sig vara svårt. Efter ett samtal med en av mina handledare jag haft när jag gjort min verksamhetsförslagda utbildning slogs jag plötsligt av hur viktigt det är med elevinflytande. Vi diskuterade hur det går att engagera eleverna och få dem att ta ett större ansvar för sina studier.

Jag har varit ute på många olika skolor och praktiserat. Jag har fått se många olika musiklektörer arbeta och även fått undervisa själv en del. Många av dessa skolor har varit högstadieskolor. På högstadiet har eleverna musikundervisning oftast en gång i veckan i helklasser. Just nu, mitt i skrivande stund, gör jag min slutpraktik på ett estetiskt gymnasium. Här har eleverna olika musikämnen som betygssätts medans man på högstadiet har slagit ihop alla dessa olika ämnen till ett. Jag har märkt att elevernas inflytande är ganska stort i musikämnena, men jag tror att det skiljer sig väldigt mycket beroende på vilket ämne det är. Eleverna på detta gymnasium har flera olika musikämnen. Eleverna har ett huvudinstrument och ett biinstrument samt musikteori, kulturhistoria och idéhistoria. Jag blev väldigt intresserad av att se hur lärarna arbetar med elevinflytande vid denna skola. Vid flera tillfällen har jag auskulterat på olika musiklektioner och upplever att det finns skillnader mellan olika ämnen och jag tror att det kan bero på följande orsaker.

Ensemble- och instrumentlektioner kräver att eleverna får vida ramar att utvecklas inom. Kunskaperna är svåra att mäta för det finns egentligen inga konstnärliga rätt eller fel. Här upplever jag det som att det är lättare att utöva elevinflytande än vid de teoretiska musikämnena därför att de teoretiska ämnena har mer betoning på vad som är rätt eller fel. Lärarna kan påstå att det är direkt fel att hävda att Mozart levde på 1400-talet, vilket det ju är. Men kan man säga att hans musik är bättre än någon annan musik? Kan man säga att Mozart spelade och komponerade mer konstnärligt än någon annans? – Jag tycker inte att man kan påstå det. Vad är då konstnärlighet och hur bedömer man det?

För närvarande jobbar jag vid sidan av mina studier som gitarrlärare två kvällar i veckan på ett studieförbund. Under våra lektioner låter jag mina elever utöva mycket stort inflytande över lektionsinnehållet. Jag tycker det är viktigt att eleverna tycker det är roligt att spela gitarr, jag tror också att man lär sig bättre om man samtidigt tycker att det är roligt. Samtidigt tror jag mig veta att eleverna tycker det är kul när de känner att de utvecklas och blir bättre på sina instrument.

Dagens skolelever stöter ständigt på musik genom TV, radio och internet. Jag upplever att musik ofta är starkt identitetsskapande, inte minst i gymnasieåldern, och många har en personlig relation till den. Musikundervisningen i skolan kan på så vis

bli en viktig länk mellan dagens ungdomsmusik och skolans musikundervisning.

Tidigare undersökningar och forskning har gjorts om elevinflytandet inom musikundervisningen och hur det påverkar elevernas fortsatta intresse för musiken.

I läroplanen står det att undervisningen skall bedrivas i demokratiska former och främja elevinflytande.

De demokratiska principerna att kunna påverka, vara delaktig och ta ansvar skall omfatta alla elever. Elevernas ansvar för att planera och genomföra sina studier samt deras inflytande på såväl innehåll som former skall vara viktiga principer i utbildningen. (Skolverket, Lpf 94 sid 13.)

Hur bedrivs då undervisningen och går det att kombinera ett stort elevinflytande utan att för den skull minska på kvaliteten? Vad vill eleverna lära sig och vilken musik vill de spela på musiklektionerna? Och hur tillmötesgår man detta och samtidigt för det historiska kulturarvet vidare?

3. Problemformulering

Jag kommer i det här arbetet kartlägga lärares upplevelser av arbetet med det informella elevinflytandet i undervisningen. Tanken är att försöka se vilka svårigheter lärarna upplever med elevinflytande. Jag tror att lärare av tidsskäl har svårt att hinna med elevinflytande i undervisningen samt att elevens förförståelse av de olika ämnen de läser kan vara en faktor som påverkar elevinflytandet.

Elevinflytande är ett begrepp som kan tolkas på olika sätt då läroplanen inte specificerar exakt utan lämnar stort utrymme för egna tolkningar. Jag tror att lärare upplever detta som ett problem. Kursplanerna är nationella och på de enskilda skolorna skrivs vilka mål som eleverna skall uppnå i olika ämnen. Jag vill då hävda att eleverna inte har möjlighet till att påverka vilken typ av undervisning de ska tillgodogöra sig, möjligtvis enbart hur de skall uppnå de mål som står i kursplanerna. Jag vill också hävda att elevernas inflytande begränsas av huruvida deras önskemål går att uppfylla med de mål och kriterier som läroplanen och kursplanerna ställer.

4. Syfte och frågeställningar

Mitt syfte med det här examensarbetet är att jämföra formuleringar i styrdokument med musiklärares syn på elevinflytande. Jag avser att få svar på följande frågor:

- Skiljer sig elevinflytandet åt mellan olika musikämnen och i så fall på vilka sätt?
- Hur jobbar musiklärarna med elevinflytande i undervisningen?
- Hur ser elevinflytandet i undervisningen ut i förhållande till vad läroplanen säger och vilka svårigheter upplever lärarna med elevinflytande?

5. Litteraturgenomgång

På Skolverkets hemsida finns det många rapporter och mycket forskning som idag är publicerat kring elevinflytande och de vinster som elevinflytande kan ge. Elevinflytande och demokrati i skolan har också varit föremål för en rad utredningar. (SOU 1997:40; SOU 1997:71) Jag har valt att använda mycket material i mitt examensarbete från dessa källor då jag anser att de har hög trovärdighet.

Enligt Lpf 94 måste undervisningen bedrivas på demokratiskt sätt:

Det är inte tillräckligt att i undervisningen förmedla kunskap om grundläggande demokratiska värden. Undervisningen skall bedrivas i demokratiska arbetsformer och utveckla elevernas förmåga och vilja att ta ett personligt ansvar och aktivt delta i samhällslivet. Elevernas möjligheter att utöva inflytande på undervisningen och att ta ansvar för sina studieresultat förutsätter att skolan klargör utbildningens mål, innehåll och arbetsformer, liksom vilka rättigheter och skyldigheter eleverna har. (Lpf 94, sid 4)

Elevernas ansvar och inflytande ska omfatta alla elever och varje enskild skola ska sträva efter att eleven aktivt utövar inflytande över sin utbildning.

De demokratiska principerna att kunna påverka, vara delaktig och ta ansvar skall omfatta alla elever. Elevernas ansvar för att planera och genomföra sina studier samt deras inflytande på såväl innehåll och former skall vara viktiga principer i utbildningen. Enligt skollagen åligger det alla som arbetar i skolan att verka för demokratiska arbetsformer. (Lpf 94, sid 13)

Kursplanerna i musik för gymnasiets estetiska program är indelade i olika nivåer för olika kurser och i dem finns det inga direktiv om elevinflytande, däremot står det vad eleverna ska uppnått efter avslutad kurs samt betygskriterier. Det gör det svårt att ge en enhetlig och nationell bild av hur undervisningen kommer att bedrivas. Vid varje skola skrivs en lokal arbetsplan med utgångspunkt ifrån de nationella kursplanerna. I

arbetsplanerna finns anvisningar om hur den enskilda skolan gör för att leva upp till kursplanerna och läroplanen.

5.1 Vägen till dagens skola

Den elevcentrerade pedagogik vi har i dagens skola har inte alltid varit av samma mått. När undervisningsplikten, som drevs fram av storbönderna och adeln, infördes i Sverige år 1842 var syftet måttligt präglad av rättvisetänkande, att ge alla lika möjligheter till studier och kunskap. (Linde, 2005) Det skedde i en tid då befolkningsökningen var snabb. Allt fler unga hade ingen gård och grund att ära eller möjlighet att få tjänst i andra gårdar. Följden av detta blev ett växande proletariat på landsbygden, och det var hotfullt för de redan besuttna. Svaret på hotet var att se till att få alla unga i skola. Det var så folkskolan kom till och det kan sägas att syftet med folkskolan var att disciplinera landsbygdens fattiga. De besuttna satte inte sina barn i folkskolan, som ansågs som en fattigskola, barnen till de välbärgade började direkt i läroverket. (Linde, 2005) År 1893 gav den, med dåtidens mått, liberalradikale folkskoleläraren Fridtjuv Berg ut en stridsskrift med titeln *Folkskolan såsom bottenskola* där han pläderade för en för alla gemensam bottenskola. Han såg inte skolproblemen som enbart pedagogiska utan i hög grad som sociala och politiska. Han vände sig emot att samhället erbjöd olika slags undervisning för barn från olika samhällsklasser och menade att det ledde till ökad misstro mellan dem. (Linde, 2005).

Det första steget mot en gemensam bottenskola för alla togs år 1894 då beslut fattades för att de två första åren i folkskolan skulle vara gemensamma för alla, den blev kallad småskolan. Det som beslutades år 1927 kom att bestå fram till de första försöken på 1950-talet med en enhetsskola som omfattade hela den obligatoriska skoltiden. Frågan om en längre sammanhållen skola väcktes på nytt med 1940 års skolutredning och resulterade i den nuvarande samlade grundskolans införande 1962. (Linde, 2005)

Under hela 1900-talet har den svenska skolan genomgått stora förändringar och det är framför allt två decennier under 1900-talet som präglat den skola vi har idag, 50- och -90-talen. Under 50-talet fick vi grundskolan, en skola vars främsta mål var att vara rättvis och jämlik. Den senare gav oss mångfaldens skola, med likvärdighet och valfrihet som främsta honnorsord. På 1990-talet har skolsystemets organisation och styrning genomgått stora förändringar med omfattande konsekvenser för lärares arbete och. Förändringen av styrningen av skolans arbete omfattar en decentralisering av en rad beslut till skolorna. I det nya styrsystemet ägnar sig den centrala nivån åt att formulera mål och utvärdera resultat, dvs. utfallet av verksamheten. Centralt formuleras vad eleverna skall kunna eller ”bli” i skolan – hur detta skall gå till lägger

skolsystemets organisation sig inte i, så länge det inte strider mot läroplaner och kursplaner som skall gälla för skolan. (Linde, 2005)

5.2 Elevinflytande och demokrati i skolan

Begreppet elevinflytande är långtifrån något nytt. Det lyftes fram upp på dagordningen när 1946 års skolkommision krävde fostran för demokrati. (Tham, 1998) Vid denna tid var andra världskriget starkt närvarande och nu skulle debatten om demokrati och det svenska samhällets värdegrund också omfatta skolan. Med 1994 års läroplaner betonades elevers inflytande med större eftertryck än tidigare. Elevinflytande skulle handla om arbetet i skolan, skolans miljö och skolans mer formella beslutsprocesser. Det var ett försök att driva på utvecklingen. Enligt skollagens inledande kapitel ska verksamheten i skolan utformas efter grundläggande demokratiska värderingar, och det gäller både barn, unga och vuxna. Grundläggande demokratiska värderingar är den värdegrund svensk skola bekänner sig till. Dock är ordet elevinflytande tyvärr otydligt, obestämt och inte sällan så betyder det olika saker och får stå för alla möjliga initiativ och grepp i skolan. Den vanligaste innebörden är att elevinflytande är bra, något gott i sig. Det kan inte råda någon tvekan om något annat än att elever ska ha den rätten, men däremot så preciserar inte skollagen vad elevinflytande är. Utgår till exempel rätten till elevinflytande från varje enskild elev, eller handlar det om elever som grupp, eller både och? – Läroplanen ger inga svar. (Tham, 1998)

Under de senaste decennierna har det dock tillkommit nya bestämmelser och förordningar om olika instansers utövande av demokrati och elevinflytande i skolan. Under 1990 uppstod det en ny diskussion om att det inte räckte att förordningarna preciserade elevinflytandet. Frågan ansågs nu så viktig att olika bestämmelser om elevinflytande borde finnas i skollagen. 1970- och 80-talets detaljreglering avskaffades nu nästan fullständigt. Kvar finns klassråd och skolkonferens i gymnasieskolan. I grundskolan togs begreppet klassråd bort, men det finns fortfarande en bestämmelse om att eleverna i varje klass ska ges tillfälle att diskutera gemensamma frågor tillsammans med läraren.

År 1997 fick grundskoleförordningen ett nytt tillägg – att den närmare utformningen av elevinflytandet i varje klass eller undervisningsgrupp ska preciseras i varje skolas arbetsplan. Det finns alltså numera ett ökat statligt tryck på att den lokala utformningen av elevernas inflytande ska synliggöras. Men samtidigt ger läroplanerna inga centrala anvisningar om hur inflytandet ska gestaltas. Det är rektors ansvar att skolan utvecklas så att ett aktivt elevinflytande gynnas. Reglerna om elevers rätt till inflytande är, liksom många andra regler om rättigheter för elever, så

konstruerade att det är skolans företrädare som har tolkningsföreträde. Det är fortfarande de vuxna i skolan som definierar begreppet elevinflytande och har rätten att bedöma om eleverna har tillräckligt inflytande eller inte. Det innebär att eleverna i hög grad är beroende av lärares och rektors kunskap om regelverket och deras insikt om grundläggande demokratiska värderingar. (Skolverket 1998)

5.3. Tidigare forskning och rapporter

Offentliga utredningar har under 1980- och 90-talet visat att elever inte tilldelats det inflytande som förväntats (Danell, 2006). Den nationella utvärderingen av grundskolan 1992 visade att skolans fostran till demokrati fått ett begränsat genomslag. Elevers medbestämmande visade sig ofta begränsat till ärenden om elevutrymmen, skolresor och val av arbetskamrater. Frågor gällande undervisningen avgjordes oftast utan att de deltog i planeringen eller beslutsfattandet. I det stora hela fanns det ett slags elevinflytande vid skolorna men som inte nådde upp till den ambitionsnivå som läroplanen föreskrev. Under 1990-talet genomfördes det olika satsningar för att stimulera elevernas inflytande i skolan, (Forsberg, 2000). ELIAS-projektet (elevens inflytande och arbete i skolan) var en av dessa satsningar. I projektet uppmärksammades 41 skolor som medvetet strävade efter att utveckla elevers inflytande vid den enskilda skolan. (Danell, 2006) Av skolverkets rapport av projektet framgår att innebörden av begreppet elevinflytande tar sig olika uttryck i skolans praxis. Elevinflytandets villkor visade sig vara mångfacetterat, komplext och förknippades med frågor om att organisera skolarbetet, val av arbetsformer, ansvarsfördelning samt relationen mellan elever och pedagoger. Av ELIAS-projektet framkom att grundskolornas arbete till stor del handlade om inflytande i undervisningen och elevens egna arbeten. Gymnasieskolorna var mer inriktade mot att utveckla former för inflytande över utbildningens innehåll, arbetes organisering och arbetssituationen i stort. (Danell 2006)

En utvärdering av skolan som skolverket genomförde i början på 1990-talet visar att klassrådet som forum för det formella elevinflytandet är väl etablerad. Däremot är inte elevernas medverkan i undervisningsplaneringen lika etablerad. Lärarna bedömer den inte som värdefull eftersom det inte främjar elevernas lärande i tillräckligt hög grad. Det är dock skillnad mellan praktisk-estetiska ämnen, där eleverna anser sig ha större möjlighet att påverka undervisningen och planeringen. Skolverkets utvärdering av gymnasieskolan 1995 visar att eleverna på yrkesprogrammen har större inflytande i centrala undervisningsfrågor än eleverna på de teoretiska programmen. Av de yrkesinriktade eleverna ansåg 60 procent att de varit med och bestämt väldigt eller

ganska mycket om hur man ska arbeta under lektionerna. Motsvarande siffra för de teoretiskt inriktade eleverna var 40 procent. (Skolverket 2009)

I en avhandling i stadsvetenskap gjord 2006 av Ellen Almgren visas att elevinflytande faktiskt skapar sämre kunskaper om de ämnen eleverna har inflytande i. Almgren visar att skoldemokratin inte har de önskade effekterna på elevers kunskaper om demokrati, politik och samhälle. Ca 6000 elever i åldern 14-15 år svarade år 1999 på en stor enkätundersökning med såväl kunskapsfrågor som attitydfrågor. Analyser av materialet visar att ett öppet klassrumsklimat där eleverna får möta flera olika synvinklar på politiska och samhällsrelaterade frågor och där de får diskutera och argumentera fritt, har positiva effekter på de politiska kunskaperna. Men samtidigt har det elevinflytande som skolpolitiken talat mest om direkta påverkansmöjligheter på undervisningens utformning, på scheman och läromedel, negativa effekter på elevernas politiska kunskaper. Ju mer inflytande en skola erbjuder inom dessa områden desto mindre kan eleverna om demokrati och samhälle. (Skolverket 2009)

Elever med större inflytande över sitt lärande lär sig mer på ett djupare plan än de som inte ges möjlighet till inflytande: Genom detta elevaktiga arbetssätt ökar elevernas motivation, intresse och lust vilket i sin tur har samvariation med elevernas yt- och djupinriktning (Skolverket 2009).

Skolans utveckling är betydelsefull för hur samhället kommer att lyckas med att socialisera en framtida demokratisk medborgare. Det finns nämligen en direkt koppling mellan inflytande och ansvar. Får eleverna inflytande så tar de mer ansvar. (Danell 2006)

6. Metod och undersökningen

Undersökningen består av en telefonintervju till en av respondenterna och två enkäter med frågor till övriga två. Från början hade jag tänkt ha enskilda intervjuer med lärare på skolan där jag gjort min slutpraktik. Men på grund av tidsbrist skickade jag till en början ut enkäter med frågor till samtliga musiklärare där. Endast ett fåtal av de från början tilltänkta lärarna svarade på mina mail och fick jag därför göra en telefonintervju med en lärare på en annan skola.

I samband med min slutpraktik har jag vid flera tillfällen fått tillfälle att observera olika typer av musiklektioner såsom musikteori, ensemble- och huvudinstrumentlektioner. Detta gjordes för att få en bild av hur elevinflytandet ser ut inom de olika ämnena. Jag har också pratat med elever och lärare om hur de uppfattar elevinflytandet i deras undervisning, för att på samma sätt som vid observationerna få allmän uppfattning om elevinflytandet i undervisningen. Dessa samtal skedde oftast helt spontant i samband med elevers och lärarnas raster och jag har inte tagit med de åsikter och uppfattningar som resultat i min undersökning.

Jag har valt att göra undersökningen med tre musiklärare som alla undervisar i olika musikämnen på två olika gymnasieskolor. Då jag med min undersökning vill se om det finns några skillnader i elevinflytande mellan praktiska och teoretiska musikämnen har det varit viktigt att intervjua lärare som undervisar i både praktiska och teoretiska musikämnen. Anledningen till att jag valt just dessa tre lärare är för att jag känner dem sedan tidigare och har jobbat tillsammans med dem under mina praktikperioder och därmed lärt känna dem på ett sätt som gör att vi känner ömsesidig tillit till varandra. De är väldigt engagerade i frågor som rör elevinflytande och har olika arbetssätt och synsätt kring det som rör elevinflytande.

En av lärarna undervisar övervägande i teoretiska musikämnen och de övriga två undervisar mest i praktiska musikämnen. Jag tycker att det är relevant för undersökningen syfte att få deras perspektiv på hur de arbetar med elevinflytande.

I resultatdelen kallar jag inte lärarna vid deras rätta namn utan väljer att kalla dem för lärare Adam, Bertil och Calle

Jag informerade de intervjuade om syftet med intervjun och delgav dem även min bakgrund till mitt arbete. Jag informerade även de intervjuade om att de när som helst kunde avbryta intervjun utan att behöva ge någon som helst förklaring om varför. De blev också informerade om att deras medverkan var helt frivillig samt att all data skulle behandlas konfidentiellt och att data sedan skulle raderas efter att den blivit transkriberad.

På grund av lärarnas egna önskemål har jag delvis gjort undersökningen med frågor som jag skickat till lärarna via mail och haft kompletterade intervjuer i efterhand för att kunna ställa uppföljande frågor när det behövs. Från början var tanken att ha enskilda intervjuer med lärarna på skolan. Frågorna som jag sedan skickade till lärarna var öppet ställda och inte enkäter med förifyllda svarsalternativ för att på så vis få mer uttömmande svar. Endast ett fåtal av de tilltänkta respondenterna svarade dock på mina intervjufrågor vilket gjorde att jag i efterhand fick göra en telefonintervju med en musiklärare som jobbar på ett annat estetiskt gymnasium i Stockholm.

Det är svårt att säga om det bortfall jag fick hade påverkat resultatet nämnvärt då de jobbade på samma skola och har samma upplägg och rutiner. Jag tror dock att jag hade fått annorlunda svar om intervjuerna varit helt muntliga från början och jag inser att det kan ha varit svårt för respondenterna att förstå mina frågor och att de då svarat det de tror att jag menar. Då jag varit medveten om det från början valde jag därför att ha kompletterande uppföljningar i efterhand med de respondenter som jag skickade frågorna till. Jag upplevde det svårt att vara tillräckligt tydlig med de frågor jag skickade via mail. Det kan ha blivit vissa feltolkningar och missförstånd som påverkat svaren och resultatet. Vid telefonintervjun var det lättare att förklara och ställa frågorna på ett sådant sätt som jag tänkt.

Under arbetets gång så har min frågeställning förändrats mot vad som var tänkt från början. I min första enkätintervju ställde jag frågor som jag i arbetets senare skede inte ansåg hade relevans för min frågeställning. I min sista enkätintervju skickade jag endast de frågor jag anser har relevans för undersökningen.

7. Resultat

7.1 Intervju 1.

Min första intervju gjorde jag med Adam. Han jobbar som musiklärare på ett estetiskt gymnasium i Stockholm och undervisar främst i musikteoretiska ämnen. Adam har jobbat i ett år och är nyutexaminerad musiklärare.

Resultatet av intervjun med Adam visar på skillnader mellan elevinflytandet i olika ämnen. De ämnen där eleverna har störst elevinflytande är instrument- och sånglektioner samt under ensemblelektionerna. Det beror, enligt honom, på att eleverna också har störst förståelse om dessa ämnen och därmed har en större förkunskap om de här ämnena, vilket i sin tur gör att de kan ta ställning kring olika beslut som tas i större utsträckning än om de inte hade haft några förkunskaper.

I vissa ämnen har eleverna ofta större förkunskaper och i och med detta också större möjlighet att själv fundera och tycka till om upplägg, material, examinationer osv. Det är svårare att komma med åsikter om sådant om man inte vet något om kursens innehåll (Adam)

Elevinflytandet i musikhistoria och musikteori visar sig vara begränsat av deras bristande förkunskaper. Det eleverna har inflytande över är oftast hur examinationerna skall redovisas. De får välja former för redovisningar om olika epoker – inte om vilka epoker de ska redovisa.

I praktiska ämnen säger Adam att elevinflytandet består i att eleverna får välja repertoar i ensemble i vissa perioder.

I Ensemble väljer eleverna all repertoar under den första perioden i ettan samt under sista terminen i trean. Däremellan kan de föreslå material, men läraren har sista ordet. (Adam)

Han säger samtidigt att det inte finns något elevinflytande om vilka mål de enligt kursplanen skall uppnå, däremot gällande hur de skall uppnå dem. Vid varje läsårsstart delar Adam ut kursplaner och kriterier till eleverna för att diskutera det med dem.

Han upplever dock vissa svårigheter med att hinna med att låta eleverna få igenom sitt inflytande. Tidsbristen uppges vara ett problem likaväl som elevernas förståelse om ämnet.

7.2 Intervju 2

Bertil jobbar på samma skola som lärare Adam och jag kallar honom för Bertil. Till skillnad från Adam har Bertil undervisat i många år. Han är också ledare för ämneslaget i musik där han leder och planerar det dagliga arbetet med musikundervisningen. Bertil undervisar mestadels i praktiska musikämnen.

Bertil säger att elevinflytandet ser olika ut i musikämnena.

Olika ämnen har olika utrymmen för inflytande. Ju färre i gruppen desto mer dialog. Området betygskriterier ska fungera lika för alla D.v.s. eleverna kan inte ha inflytande över din bedömning. Läraren bedömer det eleven gör. Elevens arbete eller görande sätts relation till kriterierna (de utifrån skolverket men lokalt tolkade), som ska det ska framgå med största tydlighet vad eleverna har uppnått. (Bertil)

På frågan om på vilket sätt han arbetar med elevinflytande säger han:

Jag försöker anpassa mina materialval efter eleverna jag möter. Min karta möter där elevens karta och vi får ett gemensamt område att utgå ifrån. Jag försöker också att läsa av eleverna i resonemang och genom intryck jag får i dialogen för att få vägledning om när det är dags för t.ex. ett provtillfälle, eller redovisning etc. Det är inte alltid min planering håller. Det är okej att göra avsteg om det finns ett tydligt större mål att uppnå. (Bertil)

På frågan om det finns några svårigheter med elevinflytande svarar han:

Jag tycker själv att de svåraste eleverna är de som inte bryr sig. Att elever vill ha ett inflytande visar att de är angelägna. Svårigheterna uppstår om eleven eller läraren inte vet vad som gäller och att det därför uppstår helt olika uppfattningar om kursen. (Bertil)

Bertil säger att elevinflytandet på ensemblelektionerna ibland kan begränsas på grund av elevernas olika tekniska färdigheter. I gehörs- och musikteoriundervisningen har eleverna litet inflytande över lektionsinnehållet men olika metoder kring hur undervisningen ska läggas upp diskuteras.

7.3 Intervju 3

Calle undervisar på ett annat estetiskt gymnasium än Adam och Bertil och jobbar enbart med praktiska musikämnen, ensemble- och gitarrlektioner.

På frågan om hur han arbetar med elevinflytande i undervisningen blir svaret:

På ett vardagligt plan och i vissa sammanhang så handlar det väl om att låta eleverna bestämma olika låtar i ensemble som en stående möjlighet, så på så vis kan man ju säga att eleverna har ett rejält inflytande. På instrumentlektionerna däremot så låter vi inte eleverna välja så mycket i årskurs 1 utan i så lite mer i 2: an och mer i 3: an. Men vi låter elevens inriktning ha del i avgörandet av vad lektionsinnehållet ska bestå av. Ibland pratar vi lärare ihop oss med varandra och diskuterar hur det går för eleverna och om till exempel en elev bara vill hålla på med hårdrock och snabba hårdrockssolon som inte jag kan erbjuda, så kanske eleven får gå till en annan lärare och lära sig det. Så det är väl ett slags indirekt elevinflytande som finns där. (Calle)

Calle säger att han tycker att det är en pedagogisk grundidé att hela tiden stämna av med eleven hur lärarens förslag och material tas emot av eleven och betonar vikten av att tillsammans med eleven komma fram till vad de ska jobba med under lektionerna. Svårigheterna med elevinflytande anser Calle har att göra med hur elevens egna önskemål går ihop med kursplaner och arbetsplaner.

Han säger också att det finns i läroplaner och kursplaner från skolverket som innehåller direktiv om vilka krav och mål som skolan måste leva upp till och att formuleringarna i dem kan vara väldigt luddiga. Efter att lärarna, där Calle arbetar, har läst dem gör de en lokal arbetsplan som skall vara mer konkret och som visar hur de går till väga för att leva upp till kursplanerna och betygskriterierna.

8. Analys

Jag har fått svar på de frågor jag avsett få svar på. Tydliga samband finns mellan min problematisering och de frågor jag fått besvarade. I undersökningen ställde jag en del frågor som jag i efterhand ansett inte haft betydande värde för min frågeställning och därför inte heller tagit med som resultat utan enbart som en chans att försöka få så mycket information som möjligt, av eget intresse. Därför finns det frågor som ska hållas isär från själva resultatet men som ändå har med elevinflytande att göra och som jag kommer att behandla i min diskussion.

8.1 Arbetssätt.

Läroplanen säger att elevinflytande ska finnas i undervisningen. Det står också att läraren skall planera undervisningen tillsammans med eleverna. Analysen av de svar jag fått visar att alla tre lärarna låter eleverna ha ett visst inflytande över planeringen.

På ett vardagligt plan och i vissa sammanhang så handlar det väl om att låta eleverna bestämma olika låtar i ensemble som en stående möjlighet, så på så vis kan man ju säga att eleverna har ett rejält inflytande ... Vi låter elevens inriktning ha del i avgörandet av vad lektionsinnehållet ska bestå av (Calle)

Adam svarar att eleverna ges möjlighet att diskutera kursplanerna, kriterierna och planeringen av undervisningen.

Personligen brukar jag dela ut kursplan, kriterier och grovplanering till eleverna vid de inledande lektionerna i en kurs, och diskutera med dem hur de ser på detta.
(Adam)

Bertil svarar att han brukar anpassa materialvalet efter eleverna han möter i undervisningen men försöker begränsa elevens valmöjligheter genom att ge ett fåtal alternativ till eleven.

Jag försöker anpassa mina materialval efter eleverna jag möter. Min karta möter elevens karta och vi får ett gemensamt område att utgå ifrån. Elevens ambitionsnivå är bra att få en bild av. Eleverna måste också ha förtroende för mig och den erfarenhet jag äger. Det är ett ständigt arbete att hitta dit. Att vara inspiratör, bollplank och pedagog är alltid en utmaning. Jag försöker också att läsa av eleverna i resonemang och genom intryck jag får i dialogen för att få vägledning om när det är dags för t.ex. ett provtillfälle, eller redovisning etc. Det är inte alltid min planering håller. Det är okej att göra avsteg om det finns ett tydligt större mål att uppnå. Det finns ju många vägar till målet. T.ex. att uppnå den basala färdigheten i något ämne. Sedan nästa nivå. I många fall är det mycket bra att ge

ett mindre antal olika alternativ a,b,c,d, till eleverna att välja på för att begränsa urvalet som lätt kan bli för stort annars. (Bertil)

Svaren visar på skillnader i lärarnas arbetssätt med elevinflytandet och hur det tar sig i uttryck. Bertil och Calle stämmer av med eleverna under terminens gång och låter dem få visst inflytande över lektionsinnehållet. Adam delar ut kursplan och kriterier i början på varje termin och resonerar med eleverna kring det. Då Adam främst undervisar i teoretiska musikämnen kan det vara därför hans arbetssätt skiljer sig från Bertils och Calles då de främst undervisar i praktiska musikämnen. Adam och Bertil arbetar på samma skola och i viss mån samma ämnen. Jag ser att det skiljer mer mellan deras arbetssätt med elevinflytande än vad det gör mellan Adam och Calles arbetssätt med elevinflytande.

8.2 Skillnader i olika ämnen.

Resultatet visar att mängden inflytande varierar mellan praktiska och teoretiska musikämnen. Adam säger att elevernas förkunskaper är en viktig förutsättning för att eleverna ska kunna delta i beslut.

I vissa ämnen har eleverna ofta större förkunskaper och i och med detta också större möjlighet att själv fundera och tycka till om upplägg, material, examinationer osv. Det är svårare att komma med åsikter om sådant om man inte vet något om kursens innehåll. (Adam)

Bertil säger också att det finns olika inflytande mellan ämnena. Han anser däremot att det ligger i dess natur vilken typ av inflytande som är möjlig att ge eleverna.

Olika ämnen har olika utrymmen för inflytande. Ju färre i gruppen desto mer dialog. Att eleven har möjlighet att resonera med läraren ang. repertoarval, eller hur ett arrangemang kan utvecklas ingår i instrument och sång samt ensembleämnets natur. (Bertil)

Båda två säger att utrymmet för elevinflytandet skiljer sig inom olika ämnen. Bertil menar att det beror på hur stor klassen är och Adam svarar att det är elevernas förförståelse som avgör utrymmet för elevinflytandet. Enligt Bertil så ligger det i ensembleämnets natur att eleverna ska kunna resonera med lärarna. Det är också ett kriterium som betygssätts och som visar på hur pass engagerade eleverna är.

Elevers arbete eller görande sätts relation till kriterierna (de utifrån skolverket men lokalt tolkade), som ska det ska framgå med största tydlighet vad eleverna har

uppnått... Det finns i kriterierna moment där resonerandet ingår som uttryck för fördjupad förståelse (Bertil)

8.3 Svårigheter med elevinflytande

Calle undervisar endast i praktiska ämnen och kan därför inte, enligt honom själv, ge ett bra svar på den frågan. På frågan om vilka svårigheter han upplever finns med elevinflytande svarar han dock:

Ja det är väl i vilken mån elevens önskemål går ihop med kursplaner, arbetsplaner och betygskriterier. Här kan det uppstå lite dilemman ibland. Om en elev bara vill hålla på med vissa saker men som inte alls lever upp till de krav som är ställda – då måste man fundera på hur det går ihop och hur mycket tid man kan lägga på det som eleven själv vill. Då finns det ju formella själ till att gå emot elevens önskemål.(Calle)

Bertil belyser andra saker beträffande svårigheterna med elevinflytande.

Jag tycker själv att de svåraste eleverna är de som inte bryr sig. Att elever vill ha ett inflytande visar att de är angelägna. Har man bara koll på vad som gäller för kursen och hur eleven ligger till mot den ska inte inflytandet kunna missbrukas (varken från elevens eller rektors sida) . Svårigheterna uppstår om eleven eller läraren inte vet vad som gäller och att det därför uppstår helt olika uppfattningar om kursen.(Bertil)

Adam svarar dock lite annorlunda och menar att det är bristen på tid. Frågan är ställd på ett sätt som kan göra att svaret färgas då jag frågade om det finns några problem med att hinna med elevinflytande.

Det finns svårigheter att hinna med allt. Jag upplever att det är väldigt få timmar utlagda på de flesta kurserna, så i praktiken innebär det att om man skall ta en lektion åt att titta på planering och kriterier m.m. så kanske man inte hinner med tysk operas utveckling under 1800-talet. (Adam)

Lärarna uppger olika anledningar till vad som kan ge upphov till svårigheter med elevinflytande genom dessa två svar. Adam säger att det är elevernas förförståelse av ämnet som kan göra det lättare att arbeta med elevinflytande i praktiska ämnen än i teoretiska ämnen samt att det finns svårigheter att tidsmässigt hinna med. Calle menar att det är i vilken mån elevens önskemål går ihop med de krav och mål som finns i kursplanerna. Bertil säger att svårigheterna ofta beror på att eleverna och lärarna har olika uppfattningar om vilka mål som gäller i de olika kurserna.

Sätten att arbeta med elevflytande bland lärarna är överlag lika. Adam säger att han brukar dela ut kursplaner, kriterier och grovplanering till eleverna och diskutera det tillsammans med dem. Calle säger att han vid återkommande tillfällen stämmer av med eleverna hur de ser på lektionsinnehållet och

därmed låter eleverna påverka inriktningen i den mån det är möjligt. Alla lärarna har en dialog med sina elever om kursplaneringen och betygskriterierna.

9. Tolkning och slutsatser

Slutsatserna jag drar av min undersökning är att respondenterna upplever tidsbrist och anger elevernas egen förståelse och de direktiv som finns från skolverket gällande de krav och mål som finns uppsatta som en faktor för mängden elevinflytande i undervisningen och planeringen. Eleverna får bestämma olika former för examination i de teoretiska ämnena medan man i de praktiska ämnena låter eleverna ha inflytande över olika underlag för lektionsinnehållet, t.ex. val av låtar de vill spela i ensembler. Jag tolkar det som att lärarna, utifrån läroplanen, sköter grovplaneringen och bestämmer vad eleverna skall lära sig och eleverna kan ha ett visst inflytande över hur de ska lära sig det givna materialet samt former för hur de ska redovisa sina kunskaper. Jag tolkar också lärarnas uppfattning om de direktiv och kriterier som läroplanen förespråkar som svårhanterliga och på många sätt svåra att omsätta i praktiken.

10. Diskussion

Den erfarenhet jag samlat på mig under mina praktiktillfällen och min utbildning är att elevinflytandet oftast sker genom elevråd och klassråd, det s.k. formella elevinflytandet. Det informella elevinflytandet, det som sker i klassrummet, verkar däremot svårare för eleverna att få utöva. Det finns flera anledningar till varför det är så och ett par av dem har jag fått svar på i detta arbete.

Adam svarar att det beror på elevernas förståelse av ämnet som avgör hur mycket elevinflytande som är möjligt. Calle svarar att elevernas egna åsikter och önskemål ibland inte stämmer överens med de mål och kriterier som står i kursplanerna. Bertil menar att det är storleken på klassen och den ämneskultur som råder i de olika ämnena.

Om man inte vet någonting om ämnet så kan det vara svårt att ha synpunkter på det och om man inte vet vilka krav som ställs på en som elev kan det vara lätt att tolka det som att man inte får inflytande över innehåll och planering, om klassen är väldigt stor så är det ju svårt att vara alla tillmötes.

Min egen åsikt är att eleverna borde göras medvetna om vad ämnena handlar om och därefter planera undervisningen tillsammans med lärarna. Först då anser jag att elevinflytande kan bli positivt för båda parter. Om eleverna inte vet vad de ska tycka till om så tror jag att deras inflytande kan bli något som kan påverka dem negativt. Jag skulle vilja likna den situationen med ett sjukhus där patienterna bestämmer vad som skall göras och istället för de medicinskt sakkunniga. Men om eleverna medvetandegörs om innehållet lika mycket som lärarna så finns det ingen risk för att en sådan liknelse skulle vara rimlig. Ellen (2006) visar att genom ett större elevinflytande kring läromedel, scheman och undervisningens utformning i samhälls och politiska ämnen inverkar det negativt på undervisningen. Däremot visar samma undersökning att om det finns ett öppet klassrumsklimat där eleverna kan resonera, diskutera, och argumentera fritt och möta flera olika politiska och samhällsrelaterade frågor genom olika infallsvinklar får det positiva effekter på elevernas kunskaper.

Min undersökning handlar inte om huruvida elevinflytande har positiva eller negativa effekter på elevernas kunskaper men jag tror att eleverna lär sig bättre genom att få inflytande över sitt eget lärande. Frågan är bara vilken typ av elevinflytande som är av godo och vilken som är av ondo? Här ser jag inga tendenser till att min undersökning gett mig svar. Däremot visar en

undersökning från skolverket på 1990-talet att elever på praktik- estetiska gymnasieprogram har ett större inflytande i centrala undervisningsfrågor än vad elever vid de teoretiska programmen har. (Skolverket 2009) Här kan jag se samband med min egen undersökning då den visar på att eleverna har ett större inflytande i praktiska ämnen på grund av att de oftast har en större förförståelse av de ämnena. Det skulle varit intressant att se om eleverna tillgodogör sig mer kunskaper i de ämnen där de har ett större elevinflytande. Jag har inte undersökt det på ett sådant sätt så att jag skulle kunna ta med det som resultat. Däremot har jag frågat en del elever på tumanhand om vilka ämnen de tycker är roligast och svaren är då instrument- och ensemblektionerna. Det är svårt att säga om det har med inflytandet att göra eftersom eleverna en gång i tiden börjat spela sina instrument av eget intresse och det då kan tolkas som självklart att det är därför de tycker det är roligast.

För att kunna urskilja om elevinflytande har positiva förtecken eller ej så måste vi därför titta på själva undervisningsprocessen. Den centrala frågan är om processen ger eleverna möjlighet att reflektera över, formulera och under gång formulera om sina intressen. (Forsberg 2000)

Att ständigt möta eleverna genom dialog och att under tidens gång läsa av eleverna samt i dialogen få intryck av var eleverna befinner sig tycker Bertil är viktigt.

Jag försöker också att läsa av eleverna i resonemang och genom intryck jag får i dialogen för att få vägledning om när det är dags för t.ex. ett provtillfälle, eller redovisning etc (Bertil)

Om jag kopplar samman mina egna resultat med skolverkets rapport så skulle slutsatsen bli att det skiljer sig i mängden elevinflytande mellan teoretiska och praktiska ämnen och att det beror på att eleverna oftast har större kunskap och förståelse av praktiska ämnen innan de börjar gymnasiet. En gissning till varför det skulle kunna vara så är att eleverna oftast av eget intresse och vilja valt att sysselsätta sig med det tidigare och alltså inte är något som skolan har tvingat på eleverna. Jag tror att om man skall få ut så mycket som möjligt av undervisningen så måste eleverna ha ett intresse för det. Frågan blir då hur man skapar detta intresse. Möjligen genom att låta eleverna vara delaktiga och genom att låta dem få ta del av ämnets innehåll och kunna vara med och påverka innehållet för att på så vis göra det till deras ” eget ” ämne. – Det är elevinflytande enligt mig.

Direktiven från skolverket upplevs av de intervjuade lärarna som löst formulerade. Det upplevs svårt att exakt tolka dem om vilka krav och kriterier som ställs på skolan och eleverna. Min åsikt är att om direktiven

varit tydligare i läroplanen vad gäller elevinflytande, kursplaner och betygskriterier hade det möjligen inte varit så svårt för lärarna att tolka och inte haft dessa problem. Frågan blir bara hur man samtidigt blir tydligare när skolan idag är beroende av att kunna tolka på sina egna sätt?

Ordet elevinflytande har ofta en positiv betydelse. Kan det vara så att alla typer av elevinflytande är av godo? Är dagens formuleringar från skolverket om elevinflytande av positiv karaktär, eller rättare sagt, blir alltid resultaten positiva med elevinflytande?

Forsberg (2000) menar att den rådande tolkningen av elevinflytande även kan skapa konfliktsituationer när läraren skall försöka kombinera kravet på elevinflytande och skolans kunskapsmål. (Skolverket 2009)

Om kunskapsmålen och elevernas önskemål inte går ihop, vad gör man då? Calle anger just det här som en ett återkommande dilemma.

Ja det är väl i vilken mån elevens önskemål går ihop med kursplaner, arbetsplaner och betygskriterier. Här kan det uppstå lite dilemman ibland. Om en elev bara vill hålla på med vissa saker men som inte alls lever upp till de krav som är ställda – då måste man fundera på hur det går ihop och hur mycket tid man kan lägga på det som eleven själv vill. Då finns det ju formella själ till att gå emot elevens önskemål. (Calle)

För läraren kan det framstå som om han eller hon måste abdikera för att eleverna ska få ett reellt inflytande. Dock kan andra och kompletterande sätt att förstå elevinflytande leda till andra slutsatser. Mot denna bakgrund menar Forsberg (2000) att inflytandebegreppet och dess förståelse måste vidgas. (Skolverket 2009)

Jag tror bestämt att om elevinflytande ska få positiva effekter så måste formuleringarna från skolverket bli tydligare. Jag är dock medveten om att en av anledningarna med att läroplanen är så övergripande är för att den skall passa in i friskolor och kommunala skolor, skolor med egna profiler och arbetssätt. Jag är osäker på om den centrala formuleringen i läroplanen resulterar i att skapa bättre förutsättningar för den enskilda skolan alla gånger, eller om det faktiskt kan vara så att det i vissa fall leder till oenighet och förvirring som i sin tur – indirekt- påverkar eleverna på ett för dem icke fördelaktigt sätt.

Det visar sig i mitt resultat att lärare upplever det svårt att hinna med elevinflytande i undervisningen.

Ja. Det finns svårigheter att hinna med allt. Jag upplever att det är väldigt få timmar utlagda på de flesta kurserna, så i praktiken innebär det att om man skall ta en lektion åt att titta på planering och kriterier m.m. så kanske man inte hinner med tysk operas utveckling under 1800-talet. (Adam)

Intrycket jag har av lärarnas arbetssituation är att den är väldigt stressig. Mycket skall hinnas med för att leva upp till de mål som finns uttryckta i kursplanerna. Resultatet av det kan ju precis som Adam säger påverka inflytandet i undervisningen också. Det formella elevinflytandet däremot verkar vara mer självklart. På skolan där Adam och Bertil undervisar har eleverna klassråd och schemalagd tid tillsammans med lärarna där de kan diskutera och fatta gemensamma beslut i demokratiska former. Dock beslutas det i dessa sammanhang saker som inte rör själva undervisningen eller dess utformning. – Jag tycker det vore ett perfekt tillfälle att diskutera denna typ av frågor under dessa schemalagda tider, eftersom det ofta enligt de intervjuade lärarna, inte alltid hinns med under ordinarie lektionstid.

Jag kan i efterhand uppleva en del misstag i min undersökning. Det största misstag jag gjorde var att skicka frågorna via mail. Problemet jag fick när jag skulle sammanställa resultatet av undersökningen var att jag ibland inte förstod svaren och inte hade möjlighet att omformulera frågan, som ju hade varit betydligt lättare att göra vid en intervju. Jag gjorde dock i efterhand uppföljande samtal med de intervjuade, men det hade varit betydligt enklare att ifrån början att sköta intervjuerna via telefon.

Anledningen till att jag har valt musiklektörer att intervjua är för att samtliga undervisar i både teoretiska och praktiska ämnen. Det hade säkert inte varit helt nödvändigt om jag enbart gjort undersökningen om skillnader mellan teoretiska och praktiska ämnen i stort. Men eftersom jag valt att undersöka hur musiklektörer arbetar med elevinflytande och jag velat se vilka eventuella skillnader som finns mellan praktiska och teoretiska musikämnen, ansåg jag det nödvändigt att göra så.

Referenslista

Danell, M (2006) *På tal om elevinflytande. – Hur skolans praktik utformas i pedagogers samtal.* diss. Publikation 2006:06, Luleå tekniska universitet.

Forsberg, E (2000). *Elevinflytandets många ansikten.* Stockholm Erlanders Gotab

Linde, G (2005) Historien om en radikal omdaning s, 13–43 ur *Boken om pedagogerna.* Anna Forsell, red. Liber.

Persson, M (2000) *Populärkulturen och skolan* Lunds studentlitteratur

Tham, A. (1998) *Jag vill ha inflytande över allt.* Skolverket, Liber

Elektroniska källor

Skolverket: Vad är elevinflytande?

<http://www.skolverket.se/sb/d/2229/a/13568> (2009 06 01)

Skolverket: Elevinflytande för att fostra goda demokrater?

<http://www.skolverket.se/sb/d/2229/a/12514> (2009 06 01)

Lpf 94

<http://www.skolverket.se/publikationer?id=1071> (2009 06 01)